

## نقش اجتماعی مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری از منظر قرآن کریم با تأکید بر تفسیر المیزان

نجمه دشتکی<sup>۱</sup>

تاریخ دریافت: ۲۸-۰۵-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.2009557.1060

### چکیده

اسلام به عنوان دینی جامع که پاسخگوی تمام نیازهای انسانی است، به نقش انسان در ابعاد مختلف برای رسیدن به رشد و تعالی، توجه ویژه‌ای داشته است؛ به طوری که یکی از مهم‌ترین اهداف قرآن کریم، تبیین ویژگی‌های انسانی است که در پرتو عمل به دستورات و توصیه‌های کتاب آسمانی، بتواند به کمال که هدف نهایی خلقت است برسد. از طرف دیگر دین مبین اسلام، دینی اجتماعی است و جامعه موردنظر آن جامعه‌ای است که در آن، انسان نه تنها نیازهای مادی و معنوی خود را تأمین می‌نماید، بلکه زمینه رشد و تعالی دیگر افراد جامعه را نیز فراهم نماید. نوشتار حاضر بر آن است تا با استناد به آیات قرآن و تفسیر المیزان، ضمن شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار اجتماعی مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری، به تبیین آن در دین مبین اسلام بپردازد. روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتوای کیفی است. تفسیر مورد استفاده در این پژوهش، تفسیر المیزان و کدگذاری، طبقه‌بندی و مقوله‌بندی متون انتخابی توسط نرم‌افزار ATLAS.ti صورت گرفت. در مجموع از میان گزاره‌های مرتبط با موضوع پژوهش، ۵ مقوله، ۱۴ مؤلفه و ۱۰۷ زیرمؤلفه شناسایی گردید. فراهم آوردن گسترش علم‌آموزی در شهر توسط مدیران شهری و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان، فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر توسط مدیران شهری و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان، توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری در شهر توسط مدیران شهری و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان، فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی توسط مدیران شهری و برقراری ارتباطات اجتماعی به منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر توسط شهروندان، برقراری امنیت در شهر توسط مدیران شهری و تعهد و پایبندی اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان از جمله وظایف اجتماعی شناسایی شده مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری است.

**کلیدواژگان:** قرآن کریم، تعالی جامعه شهری، نقش اجتماعی مدیریت شهری، نقش اجتماعی شهروندان.

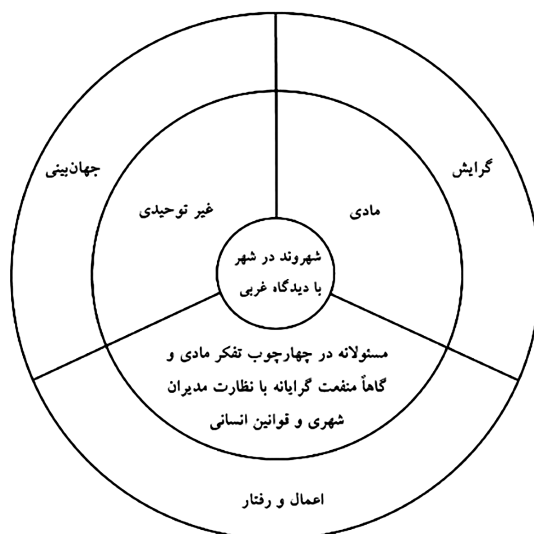
۱. استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران



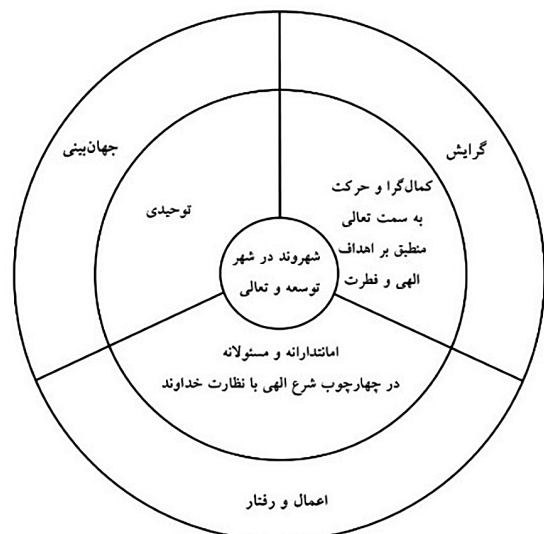
## مقدمه

هر مکتب فکری به تناسب شیوه‌ای از زیست که برای پیروانش تعریف می‌کند و به تبع فضاها و مکان‌هایی که آنها را برای شیوه زیست مورد نظر مناسب می‌داند؛ هم تعریفی از شهر مورد نظر خود دارد و هم این‌که با مراجعه به متون اصیل و اصلی آن مکتب فکری می‌توان ویژگی‌های بی‌زمانی و بی‌مکانی را برای شهر آرمانی مطلوب آن مکتب دریافت که در هر زمان و مکانی، جلوه خاص خود را دارند. دین اسلام نیز از این قاعده مستثنی نیست. هم اصول و ارزش‌هایی را برای پیروان خویش معرفی می‌کند و هم این‌که مردمان را به تبعیت از آن اصول و ارزش‌ها فرامی‌خواند و هم این‌که با مراجعه به نصوص اصیل آن می‌توان این اصول و ارزش‌ها را بازشناخت و آنها را به عنوان اصلی‌ترین ویژگی‌های شهر آرمانی اسلام که برای شیوه زیست مسلمانی مناسب باشد معرفی کرد. به‌طور کلی ارکان شهر را می‌توان متشکل از سه مورد دانست: اول: «انسان»، متشکل از «اهل شهر» و «مدیران شهر»، که در این زمینه یعنی درباره انسان، اصلی‌ترین موضوع جهان‌بینی و باورهای انسان یا جامعه مورد نظر است؛ دوم: ارتباطات که ارتباط هر دو جزء موجود در شهر را مورد توجه قرار می‌دهد و شامل فرهنگ و اخلاقیات و رفتارها و قوانین و عرف جاری در جامعه می‌شود؛ و سوم کالبد شهر قرار می‌گیرد (نقی زاده، ۱۳۹۴: ۴۷). این مقاله بر آن است تا از منظر قرآن کریم، نقش اجتماعی انسان به عنوان یکی از ارکان اصلی شهر در قامت «اهل شهر یا

شهروند" و "مدیر شهری" و تأثیر آن بر جامعه شهری تبیین نماید. چراکه اعمال و رفتار اجتماعی انسان به عنوان شهروند یا مدیر شهری با مسیر انحطاط یا تعالی جامعه شهری رابطه مستقیمی دارد و اگر محتوای درونی آدمی را زیربنا و منشأ تمام تطورات و تغییرات بدانیم، مجموعه پیوندهای اجتماعی و نظامات زندگی و تشکیلات بشری تابعی خواهد بود از متغیر همان زیربنا یا محتوای درونی انسان. در حقیقت پیوند و رابطه‌ای که میان زیربنا (محتوای درونی انسان) و روبنا (وضع حال جامعه) وجود دارد، نوعی رابطه علی است (صدر، ۱۳۵۹: ۶۴)؛ چراکه پس از آن‌که فرد در میان یک اجتماع رشد پیدا کرد، به طور طبیعی جزئی از اجتماع بوده و به‌هیچ‌وجه استقلال صددرصد شخصیت را نمی‌تواند دارا باشد و در نتیجه به عدد هر فرد از اجتماع، رابطه فرد با اجتماع وجود دارد. اسلام در ارتباط با این حقیقت تأکید می‌کند که انسان در عین حال که جزئی از اجتماع است، می‌تواند با تقویت و اعتلای شخصیت در خود بر اجتماع اثر گذاشته، آن را اصلاح و تغییر شکلش دهد (جعفری تبریزی، ۱۳۴۹: ۱۷۵). بنابراین ساکنین یک شهر می‌توانند بر روی شهر به‌عنوان بستر محیط زندگی انسان و جامعه شهری که در آن رشد می‌کند، تأثیر می‌گذارند و تأثیر می‌پذیرند، اثرگذار باشند. به نظر می‌رسد می‌توان این اثرگذاری در حوزه اجتماعی را نشئت‌گرفته از سه بعد جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار ساکنین شهری دانست که شکل ۱ و ۲، تفاوت بین این سه بعد در دین مبین اسلام و سایر مکاتب غیردینی نشان می‌دهد.



شکل ۲. جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار شهروند و مدیر شهری از دیدگاه مکاتب غیردینی.



شکل ۱. جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار شهروند و مدیر شهری از دیدگاه قرآن کریم.

تفسیر میزان استفاده گردید. از نظر اعتبارسنجی، تحقیق حاضر به دلیل نقل داده‌ها (عین آیه)، شاخص امانت‌داری و انتساب داده‌ها به منبع وحی، هر دو شاخص باورپذیری و قابل دفاع بودن را در حد بسیار بالایی داراست. از طرفی منبع اصلی در این پژوهش، قرآن کریم و تفسیر میزان بوده است که از حیث سند معتبر است. در ارتباط با میزان صحت برداشت و تلقی محقق از متن قرآن کریم و تفسیر میزان در دسته‌بندی و برقراری روابط بین آن‌ها به دلیل بهره‌مندی مستمر از نظر متخصصین علوم قرآنی در کلیه مراحل و فرایندهای این تحقیق، روایی مورد استفاده برای این پژوهش نیز به‌خوبی تضمین و برآورده شده است. مراحل انجام روش تحقیق این پژوهش مطابق با شکل ۴ است.

### یافته‌های تحقیق

#### اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در

#### چارچوب شرع الهی

مفاهیم استخراج شده از تفسیر میزان در ارتباط با موضوع پژوهش، دارای ۵ مقوله، ۱۴ مؤلفه و ۱۰۷ زیرمؤلفه به شرح مندرج در جدول ۱ است. نشانگر موجود در جدول، شامل یک عدد ۱۱ رقمی است که سه عدد نخست آن بیانگر شماره سوره، سه عدد دوم شماره آیه، دو رقم بعدی شماره جلد تفسیر میزان و سه رقم انتهایی شماره صفحه تفسیر میزان است. در ادامه هر یک از مقوله‌ها به‌تفصیل توضیح داده می‌شود.



شکل ۴. مراحل انجام روش تحقیق پژوهش.

همان‌طور که شکل‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهد جهان‌بینی انسان مورد نظر در قامت شهروند و مدیر شهری از منظر دین مبین اسلام، الهی؛ گرایش، به سمت کمال؛ اعمال و رفتار؛ در چهارچوب شرع الهی است و در مقابل آن، جهان‌بینی؛ غیرتوحیدی، گرایش؛ مادی و اعمال و رفتار؛ مسئولانه در چهارچوب تفکر مادی و گهگاه منفعت‌گرایانه با نظارت مدیران شهری و قوانین انسانی از ویژگی‌های شهروند و مدیر شهری از دیدگاه مکاتب غیر دینی است. در این پژوهش، اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در حوزه اجتماعی و نقش آن بر تعالی جامعه شهری مورد تأکید است؛ چراکه تا زمانی که مدیران شهری و شهروندان یک جامعه شهری خود را موظف به اجرای تکالیف الهی ندانند، در مسیر رشد و کمال قرار نمی‌گیرند و نمی‌توان حرکت چنین جامعه شهری را به سمت تعالی تصور نمود. در شکل ۳، وظایف اجتماعی مدیران شهری و شهروندان که عمل به آن موجب تعالی جامعه شهری می‌شود، ارائه شده است که در ادامه هر یک از آن‌ها به‌تفصیل توضیح داده خواهد شد.

### روش تحقیق

روش تحقیق، کیفی از نوع تحلیل محتوا است. در این پژوهش سعی گردیده از محتوای آشکار یعنی بهره‌گیری مستقیم از آیات و نیز از محتوای پنهان که شامل متن تفسیر میزان است، استفاده شود. همچنین از نرم‌افزار ATLAS-ti برای تحلیل متن



شکل ۳. وظایف اجتماعی مدیران شهری و شهروندان از منظر قرآن کریم.



جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی  
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
فراهم آوردن گسترش علم آموزی در شهر و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان	وجوب علم آموزی برای همگان و عمل به آن	-ضلالت به معنای از دست دادن علم	۰۰۲۲۸۲۲۰۵۲۴
		-دعوت کردن قرآن کریم به فکر صحیح و طریقه صحیح علم	۰۳۹۰۰۹۰۵۴۱۴
		-بالاتر بودن دارندگان علم باایمان از مؤمنین	۰۵۸۰۱۱۰۱۰۴۹
		-تعالیم الهی در جهت تزکیه انسان	۰۰۲۱۵۱۰۱۰۱۸
		-علم و عمل در کنار هم در قالب جدید که به دنبالش مرگ نیست و تا ابد پایدار است	۰۰۲۲۶۹۱۹۴۵۹
		-محفوظ بودن عالم به تعالیم الهی از خطاها و ضلالت‌ها	۰۰۴۱۱۳۰۵۱۲۷
		-تعلیم حکمت به عنوان نعمتی که خدا بر بشر منت نهاده	۰۶۲۰۰۲۱۹۴۴۷
		-تعلیم حکمت به معنای بیان معارف حقیقی که قرآن متضمن آن است	۰۶۲۰۰۲۱۹۴۴۷
		-دعای حضرت ابراهیم و فرزندش اسماعیل برای تعلیم دادن کتاب و حکمت توسط خداوند	۰۰۲۱۵۱۰۱۴۹۵
		حد نداشتن علم برای یادگیری	حد نداشتن علم در یک حد معین و فوق هر صاحب علمی عالم‌تری وجود دارد
-محدود و مقدر بودن علم الهی برای شیعیان	۰۰۲۳۵۵۰۲۵۱۹		
-اکتفا نکردن به علم مشخص و یادگیری علم جدید	۰۲۰۱۱۴۱۴۳۰۰		
-دعوت به صبر و عدم ایجاد اختلاف به علت هدر رفتن نیرو	۰۰۸۰۴۶۰۱۵۳۴		
فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان	اصل عدم اختلاف و دعوت به اتحاد	-عدم تفرقه در دین و حفظ وحدت	۰۴۲۰۱۳۱۸۰۳۹
		-دعوت به تشکیل اجتماعی خاص بر اساس اتحاد و به دست آوردن مزایای معنوی و مادی آن	۰۴۹۰۱۰۰۴۱۵۰
		-از بین رفتن عزت انسانی به واسطه اختلاف	۰۰۸۰۴۶۰۹۱۲۶
		-امر به اقامه دین و تفرقه نکردن در آن شامل همه مردم در همه زمان‌ها	۰۴۲۰۱۳۱۸۰۴۰
		-حفظ جامعه از تفرق و انشعاب	۰۰۳۱۰۴۰۴۱۵۰
		-اهل حق خارج از اهل تفرقه و اختلاف	۰۰۶۱۵۳۱۱۰۸۴
		-عدم تفرق و اختلاف در راه خدا	۰۰۶۱۵۳۰۷۵۲۰
		-دعوت به تمسک کل جامعه به صورت جمعی به حیل الله	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۲
مشارکت از طریق تمسک به حیل الله	مشارکت از طریق تمسک به حیل الله	-اتحاد و تمسک به حیل الله نعمتی از جانب خداوند	۰۳۵۰۰۳۰۳۵۷۴
		-تنها دین ضامن اجتماع صالح	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		-رفع اختلاف و ایجاد اتحاد بین مردم از راه دعوت به اقامه دین	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		-سبیل مؤمن یعنی سبیل تعاون بر تقوا	۰۰۵۰۰۲۰۵۱۳۲

ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی  
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- اجتماع جامعه مسلمین بر بر و تقوا و یا ایمان و عمل صالح	۰۰۵۰۲۰۵۲۶۶
		- یکی بودن راه خدا و راه‌های دیگر متعدد و تفرقه اور	۰۰۶۱۵۳۰۱۱۱۵
		- تشکیل اجتماع و اتحاد و اتفاق بر دین به‌عنوان اصل اسلام	۰۰۶۱۵۳۰۲۲۳۲
		- تقوای دینی التزام به صراط مستقیمی که اختلاف در آن ندارد	۰۰۶۱۵۳۰۷۵۲۳
		- یکی بودن دین نزد خداوند و عدم اختلاف در آن	۰۰۳۰۱۹۰۳۱۸۸
		- اجتماع جامعه مسلمین بر روی معارف دین	۰۰۳۱۰۰۰۴۲۰۵
		- تدبیر در آیات قرآن از بین برنده هرگونه اختلافی	۰۰۳۱۰۰۰۴۲۰۵
		- رفع اختلاف از بین مردم و ایجاد اتحاد تنها از طریق اقامه دین و اتحادشان در دین واحد	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		- دعوت انسان‌ها به اجتماع و اتحاد به‌صورت دعوت به اقامه دین و متفرق نشدن مردم در آن	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۵
		- دو دلیل اصل تجربه و بیان عقلی بر لزوم اعتصام به حبل الله و عدم تفرقه	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۵
لزوم جامعه مشارکتی و اثر مثبت اجتماعی بالاتر از اثر فردی	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- ایجاد اختلاف در بین مردم و ایجاد اتحاد تنها از راه دعوت به اقامه دین	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		- برقراری ارتباط بین افراد جامعه جهت رسیدن به سعادت حقیقی دنیا و آخرت	۰۰۳۲۰۰۰۴۱۴۴
		- فطرت تمامی انسان‌ها بر اساس زندگی اجتماعی	۰۲۵۰۵۴۰۴۱۴۵
		- انسان در بین جانداران تنها موجودی که باید اجتماعی زندگی کند	۰۴۳۰۳۲۰۴۱۴۴
		- اجتماعی بودن انسان تدریجاً به سوی کمال در حال حرکت با رشد او	۰۴۹۰۱۳۰۴۱۴۵
		- وجود آثار و خواص اجتماعی در کنار رفتار تک تک افراد در یک جامعه	۰۰۳۱۹۵۰۴۱۵۲
		- کارکردن همه برای همه و بهره‌مند شدن همه از کارکردهای همدیگر لزوم اجتماع تعاونی	۰۴۳۰۳۲۱۰۳۸۷
		- وجود اثر جمعی از آثار فردی تک تک افراد جامعه	۰۲۵۰۵۴۰۴۱۵۱
		- سفارش کردن مومنین به یکدیگر به آنچه حق است	۰۰۲۲۶۹۱۹۴۵۹
		اصل برقراری عدالت	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله
- دعوت به برقراری عدالت و نزدیک بودن عدالت به تقوا	۰۰۵۰۰۸۰۵۳۸۶		
- عدل مقابل ظلم و دستور به برقراری عدل و داد	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷		
- عدم وجود تفاوت بین انسان‌ها به دلیل اینکه همه انسان‌ها متولد پدر و مادر هستند	۰۴۹۰۱۳۰۴۲۱۴		
اصل برابری و عدم وجود برتری بین انسان‌ها	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- تساوی در حقوق بین افراد جامعه	۰۴۹۰۱۰۰۹۲۱۲
		- عدم برتری بین انسان‌ها به دلیل یکسان بودن حقیقت انسانیت آن‌ها مگر به ملاک تقوا	۰۴۹۰۱۳۰۴۲۱۵
		- تجاوز به حقوق دیگران و استعمار آن‌ها بر اساس طبع اولی انسان در زمان قدرتمند شدن او نسبت به دیگران	۰۹۶۰۰۶۱۰۳۸۸



ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی  
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری در شهر و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان	دعوت به برقراری عدالت در همه امور بدون جانبداری	- دعوت به معامله به عدل	۰۶۰۰۰۸۱۹۳۹۹
		- دعوت به محاکمه به عدل در بین کسانی که اختلاف دارند	۰۰۴۰۵۸۰۴۶۰۲
		- دعوت به حکم به عدالت در هر امت	۰۱۰۰۴۷۰۱۱۰۳
		- دعوت به استواری جامعه بر مبنای عدل	۰۵۷۰۲۵۰۲۶۳۱
		- دعوت به قیام به عدل درباره ایتم	۰۰۴۱۲۷۰۲۶۳۱
		- دعوت افراد به کمال مراقبت در برقراری عدالت به دور از انگیزه هوای نفس، عاطفه، ترس و طمع	۰۰۴۱۳۵۰۵۱۷۶
		- دعوت به اصلاح بین مردم همراه با عدل	۰۴۹۰۰۹۱۸۴۶۹
		- دعوت به عدم توجه به عاطفه قربانیت و خویشاوندی در برقراری عدالت	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹
		- دعوت به رعایت عدالت در گفتار افراد	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹
		- دستور به احسان به کافرانی که در دین قتال نکردند نشانه ای از عدالت	۰۶۰۰۰۸۱۹۳۹۹
توجه به رعایت عدالت در شرایط مختلف و عدالت فردی و اجتماعی	دعوت به رعایت عدالت	- ایفا به قسط به معنای عمل کردن به عدالت بدون اجحاف	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۸
		- امر به عدل دوگانه فردی و اجتماعی و اهمیت عدالت اجتماعی	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷
		- عدالت به معنای اقامه مساوات میان امور	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷
		- عدالت میانه روی و اجتناب از دوسوی افراط و تفریط	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷
		- پرداخت حق کسی به‌طور تمام و کامل	۰۱۱۰۸۵۱۰۵۴۲
		- عدالت اجتماعی به معنای آنکه با هر یک از افراد جامعه طوری رفتار شود که مستحق آن و در جایی داده شود که سزاوار آن است	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸
		- هم فرد فرد افراد جامعه و هم حاکم جامعه عهده دار اقامه عدالت	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸
		- عدالت در میان مردم هر کسی را در جای خود به حکم عقل و شرع و عرف قرار دادن	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸
		- عدالت در عمل فردی، کاری که سعادت در آن باشد	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸
		- عدالت در اعتقاد، ایمان آوردن به آنچه حق است	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸
فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی و برقراری ارتباطات اجتماعی به‌منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر	دعوت به مشورت و امر به معروف و نهی از منکر	- توصیه به مشورت کردن در هر تصمیم‌گیری و سپس توکل بر خداوند	۰۰۳۱۵۹۰۴۶۱۷
		- مشورت کردن و کمک فکری با دیگران مانع از استبداد در هر امری	۰۲۷۰۳۲۱۵۵۱۲
		- حفظ حدود الهی توسط امر به معروف و نهی از منکر	۰۰۹۱۱۲۰۹۵۳۹
		- امر به معروف و نهی از منکر باعث از بین رفتن موانع عقاید حقه در دلها	۰۰۳۱۰۴۰۴۲۰۳
		- الفت و برادری میان مسلمانان نعمتی از جانب خداوند	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۴
		- منحصر شدن ارتباط بین مومنین در ارتباط اخوت	۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰
		- دو طائفه ای که با هم اختلاف دارند برادر یکدیگرند و باید صلح بین آن دو برقرار شود.	۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰
		- وظیفه سایر مسلمانان برای رعایت برادری و اصلاح بین دو طائفه مورد اختلاف	۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰
		- وجود نسبت برادری در بین مسلمانان که آثار شرعی، حقوقی و قانونی دارد	۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰
		- لزوم برقراری صلح بین دو نفر دارای اختلاف	۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰

ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی  
برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
کاهش امنیت با ایجاد فساد در جامعه و عدم توجه به اقتصاد		-پرداخت امانت‌ها و اشیای مردم به صورت کامل	۰۱۱۰۸۵۱۰۵۴۲
		-خیانت به معنای عام به معنای نقض هر حقی که قرار داده شده باشد چه در عهد و چه در امانت	۰۰۸۰۵۸۰۹۱۴۹
		-از بین رفتن امنیت عمومی و اعتماد اجتماعی با ایجاد فساد در جامعه	۰۱۷۰۳۵۱۰۵۴۴
		-منظور از فساد بر روی زمین علاوه بر گناهان مربوط به حقوق الله، گناهان مربوط به سلب امنیت در اموال و اعراض و نفوس اجتماع	۰۰۷۰۸۵۰۸۲۳۶
		-کم فروشی و خیانت در اموال مردم به عنوان فساد بر روی زمین	۰۱۱۰۸۵۱۰ پ
		-تقض حق و عدالت تنها دلیل شکستن عهد	۰۱۳۰۲۵۰۹۲۵۰
		-مهلت دادن به طرف مقابل برای بیان آخرین نظر خود قبل از نقض عهد	۰۰۹۰۰۱۰۹۲۵۰
		-نقض عهد در صورتی که خوف خیانت طرف مقابل در کار باشد	۰۰۸۰۵۸۰۹۲۵۰
		-جایز نداشتن نقض عهد بدون آنکه طرف مقابل نقض کرده باشد	۰۰۲۱۹۰۰۹۲۵۱
		-عدم اجاره نقض عهد حتی در صورت زیان	۰۰۹۰۰۷۰۹۲۵۱
مهلت دادن در وفای به عهد و شرایط نقض عهد		-دادن چهار ماه مهلت به افراد بر اساس فضیلت رحم و رافت قبل از نقض عهد	۰۰۹۰۰۲۰۹۲۵۰
		-دادن مهلت به کفار عهدشکن برای تفکر در کار خود	۰۰۸۰۵۸۰۹۱۴۹
		-جایز نبودن نقض عهد در برابر دشمن معاهد	۰۰۲۱۹۴۰۹۲۵۱
		-دستور اکید قرآن به وفا کردن به عقود	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-وفای به عهد اجتماعی مهمتر از وفای به عهد فردی به دلیل اهمیت عدالت اجتماعی	۰۱۷۰۳۴۰۵۲۵۹
		-حرمت عهد و لزوم وفای به آن در دین اسلام	۰۱۷۰۳۴۰۵۲۵۹
		-تفاوت بین مساله عهد و وفای به آن در دین مبین اسلام و سایر سنت‌های اجتماعی بر اساس رعایت حق هر چند مخالف منافع جامعه	۰۲۳۰۰۸۰۵۲۶۲
		-لزوم وفای به پیمان حتی در بی اهمیت‌ترین پیمانها	۰۰۹۰۰۴۰۵۲۶۰
		-تاکید به وفای به عهد و رعایت عهد در همه معنای آن	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-خوبی وفای به عهد و زشتی عهدشکنی از فطریات بشر	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۹
وجوب وفای به عهد و اهمیت وفای به عهد اجتماعی		-عهد به معنای حفظ و چیزی را در هر حالت مورد مراقبت قرار دادن	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹
		-امر به وفای عهد و نهی از شکستن عهد در دین مبین اسلام	۰۱۶۰۹۵۱۲۴۸۸
		-امر به وفای عهد و مذمت شکستن عهد و میثاق آن در دین اسلام	۰۱۳۰۲۵۰۹۲۵۰
		-دعوت مومنین به حفظ امانت و خیانت نکردن به آن و حفظ عهد و نشکستن آن	۰۰۲۱۰۰۱۵۰۱۲
		-احترام اسلام به عهد و پیمان و عدم کشتن مشرکینی که بین آن‌ها و مسلمانان عهد بسته شده است	۰۰۲۲۸۲۰۲۶۶۹
		-تفاوت بین مساله عهد و وفای به آن در دین مبین اسلام و سایر سنت‌های اجتماعی بر اساس رعایت حق هر چند مخالف منافع جامعه	۰۲۳۰۰۸۰۵۲۶۲
		-لزوم وفای به پیمان حتی در بی اهمیت‌ترین پیمانها	۰۰۹۰۰۴۰۵۲۶۰
		-تاکید به وفای به عهد و رعایت عهد در همه معنای آن	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-خوبی وفای به عهد و زشتی عهدشکنی از فطریات بشر	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۹
		-عهد به معنای حفظ و چیزی را در هر حالت مورد مراقبت قرار دادن	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹

برقراری امنیت در شهر و تعهد و پایداری اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان

تعلیم است. به وسیله تعلیم می‌توان انسانی را که از رشد و کمال بازمانده است، آگاه ساخت. انسانی که از تعلیم صحیح برخوردار نیست نمی‌داند که هدفش کدام است و از چه مسیری و چگونه باید خود را به آن هدف برساند (نصری، ۱۳۹۴: ۳۱۸). چنین

فراهم آوردن گسترش علم آموزی در شهر توسط مدیران شهری و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان یکی از وسایلی که برای رشد انسان می‌توان از آن استفاده کرد،





به‌سزایی در جامعه شهر داشته و حرکت جامعه شهر را در مسیر تعالی سرعت می‌بخشد.

از طرفی دیگر از منظر قرآن کریم، حد نداشتن علم برای یادگیری به‌گونه‌ای است که خداوند در آیه "یوسف: ۷۶" بر یوسف منت می‌گذارد که او را بر برادرانش برتری داده است و در عین حال این نکته را خاطرنشان می‌سازد که علم از اموری است که در یک حد معین متوقف نمی‌شود و انتها ندارد، بلکه فوق هر صاحب علمی که فرض شود؛ کسانی هستند که از او عالم‌ترند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۳۰۸). اهمیت اکتفا نکردن به دانسته‌های موجود و تلاش برای یادگیری علم جدید به‌گونه‌ای است که خداوند در آیه "طه: ۱۱۴"، به پیامبر بیان می‌دارد که اگر تو به قرائت آیه‌ای که هنوز بر تو نازل نشده عجله می‌کنی، برای این است که تا اندازه‌ای بدان علم پیدا کرده‌ای، ولی تو به آن مقدار علم اکتفا کن و از خدا علم جدید بخواه (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۳۰۰). بدیهی است جامعه شهری که شهروندان و مدیران شهری آن، خود را مکلف به افزایش یادگیری و آگاهی بدانند؛ در مسیر رشد و تعالی قرار خواهد گرفت.

**فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر توسط مدیران شهری و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان**

جامعه شهری به سمت کمال و تعالی پیش می‌رود که میان شهروندان آن کمترین تفرقه و بیشترین تعاون و مشارکت وجود دارد؛ چراکه در چنین شهری تمایل افراد برای همفکری و تلاش برای ساخت شهری بهتر، بیشتر شده که این موضوع از ضروریات سرمایه اجتماعی است. جامعه شهری که مورد مطلوب دین مبین اسلام است، امتی واحد و دارای ربی واحد است که افراد آن در مسیر تقوا و کمال در حال حرکت‌اند. چنین جامعه واحد و یکپارچه‌ای با محوریت خداوند می‌تواند عامل تعالی و کمال جامعه شهری گردد. از نظر علامه هیچ راهی به سوی حل مشکلات به‌مانند تعاون نیست و هیچ راهی به سوی تعاون چون تفاهم نیست و هیچ راهی به سوی تفاهم مانند تفاهم دینی نیست (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۵۲۲). از طرف دیگر مطابق با آیه ۴۶ سوره انفال از مضرات تفرقه در دین مبین اسلام، سستی و هدر رفتن نیرو است. بنابراین وحدت و دوری از تفرقه از شاخصه‌های مهم جامعه شهری در دین

فردی بالطبع نمی‌تواند در جامعه شهری نیز نقش مؤثری داشته باشد. بنابراین برای رشد و تعالی شهروندان می‌بایست نظام فکری افراد آن شهر را بر اساس علم و آگاهی صحیح دگرگون ساخت. خداوند در آیه ۳۱ سوره بقره بیان می‌کند که همه اسماء را به انسان آموخته و در حقیقت خود را به‌عنوان اولین و بهترین تعلیم‌دهنده معرفی می‌نماید. بر مبنای آیه «اعراف: ۵۲» هر آنچه در کتاب الهی قرآن بیان شده است بر مبنای اصول علمی است و خداوند از انسان‌ها خواسته است که بدون اینکه به تقلید کورکورانه بپردازد با تلاش در جهت کسب علم و معرفت آیات قرآن و اجرای تعالیم الهی؛ نه تنها در مسیر سعادت فردی قرار گیرند بلکه بستر ایجاد جامعه شهری متعالی را نیز فراهم کنند؛ چراکه مطابق با آیه ۱۱ سوره مجادله، ایمان در کنار علم عامل بالا رفتن و تعالی انسان می‌شود.

از طرفی دیگر مدیران شهری نیز باید با فراهم آوردن گسترش علم‌آموزی در شهر، در جهت افزایش علم و آگاهی شهروندان و استفاده از افراد عالم در مدیریت شهری گام بردارند. به‌طوری‌که علامه در تفسیر آیه «بقره: ۲۴۷» به معنای دانش او بیشتر است، یکی از شرایط لازم برای مدیران جامعه را علم دانسته و از نظر ایشان غرض از تشکیل حکومت آن است که صاحب حکومت، امور جامعه را طوری تدبیر کند که هر فردی از افراد جامعه به کمال لایق خود برسد و کسی و چیزی مانع پیشرفتش نگردد و برای چنین جامعه‌ای مهم‌ترین موردی که لازم است؛ علم به‌تمامی مصالح حیات جامعه و مفاصد آن است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۴۳۵).

آنچه مهم است در دین مبین اسلام خداوند انسان را فقط به یادگیری علم تشویق نمی‌کند بلکه به علم و عمل در کنار یکدیگر توجه کرده که تأثیر به‌سزایی در تعالی جامعه شهری دارد. از نظر علامه قرآن در حقیقت می‌خواهد انسان را در قالبی از علم و عمل بریزد که قالبی جدید و ریخته‌گری‌اش هم طرزى جدید است، قرآن می‌خواهد با این ریخته‌گری‌اش انسانی بسازد دارای حیاتی که به دنبالش مرگ نیست و تا ابد پایدار است و در تعالیمش به مؤمنین توصیه می‌کند که یکدیگر را در جامعه شهری به آنچه حقیقت است سفارش کنند، همچنان در آیات «عصر: ۳» و «بقره: ۲۶۹» به این موضوع اشاره می‌نماید (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۴۵۹). بنابراین چنانچه مدیران شهری و شهروندان با علم نافع که در قرآن به آن اشاره شده، رفتار نمایند اعمال صالحی را انجام دهند داد که تأثیر



شهری متعالی را هموار می‌سازد؛ مطابق با آیه «مأنه: ۲» تعاون بر تقوا و نیکی است. از نظر علامه معنای تعاون بر بر و تقوا در این آیه آن است که جامعه شهری بر بر و تقوا و یا به عبارتی بر ایمان و عمل صالح ناشی از ترس خدا اجتماع کنند و این همان صلاح و تقوای اجتماعی است و در مقابل آن تعاون بر گناه یعنی عمل زشت که موجب عقب‌افتادگی از زندگی متعالی می‌شود و بر «عُدوان» که تعدی بر حقوق مردم و سلب امنیت از شهروندان می‌شود، دوری کنند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۲۶۶).

### برقراری عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری توسط مدیران شهری و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان

در نظام تربیتی دین مبین اسلام دعوت به برقراری عدالت، مربوط به افراد یا دوران خاصی نیست بلکه عامه انسان‌ها و تمام ادوار زمانی را شامل می‌شود؛ به طوری که خداوند در آیات (حجرات: ۹) و (ممتحنه: ۸) با بیان آنکه «عدالت‌گستران را به علت عدالت‌شان دوست دارد» همه انسان‌ها را به برقراری عدالت دعوت می‌نماید. توصیه به رفتار عادلانه در ارتباط با افراد با جهان‌بینی غیرتوحیدی نیز از دیگر نکات تربیتی قرآن است. بنابراین در جامعه اسلامی همه باید آینه یکدیگر باشند و همگان مسئولیت دارند چنانکه پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «کلکم راع و کلکم مسؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ». بنابراین نظارت عمومی فرد بر فرد و جامعه بر فرد و فرد بر جامعه از اصول کلی و مسلم اسلامی است که همه به یکدیگر پیوسته و از یکدیگر مراقبت نمایند تا سلامت جامعه دستخوش خطرات نگردد (راغب اصفهانی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۳۹۸). خداوند در آیات (آل عمران: ۱۸۲)، (حج: ۱۰) و (انفال: ۵۱) بیان می‌کند که هیچ‌گاه به بندگان ظلم نمی‌کند و در آیه ۴۰ سوره نساء با بیان «مَثَقَالُ ذَرَّةٍ» بر این موضوع تأکید نموده که حتی معادل سنگینی و وزن یک ذره نیز در این جهان هستی به کسی از جانب خداوند ظلمی نمی‌شود و از انسان به‌عنوان جانشین خود بر روی زمین انتظار دارد که نسبت به هموعان خود احساس مسئولیت داشته، از هرگونه ظلم‌ستیزی در این جهان هستی دوری کرده و عدالت را برقرار نماید؛ همچنین خداوند در آیه ۲۵ سوره حدید، استقرار نظام اجتماعی عادلانه را از جمله اهداف اساسی پیامبران الهی بیان می‌کند و در آیه ۹۰ سوره نحل به همگان دستور می‌دهد

مبین اسلام است به طوری که خداوند در آیه «آل عمران: ۱۰۳» به واسطه واژه «جَمِيعًا» و استفاده از کلمه «تَفَرَّقُوا» به صورت جمع، دوری از تفرقه و وحدت را وظیفه تمام افراد دانسته است. همچنین علامه در تفسیر آیه «شوری: ۱۳» امر به اقامه دین و تفرقه نکردن در آن را مطلق دانسته که شامل همه مردم در همه زمان‌ها است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸: ۴۰). در قرآن کریم نوع خاصی از وحدت و اجتماع در میان شهروندان بیان شده که آن را متمایز ساخته است. از نظر علامه مطابق با آیات «انعام: ۱۵۳»، «آل عمران: ۱۰۰» و «آل عمران: ۹۸-۹۷» شهروندان باید بر سر معارف دین، اجتماع و وحدت داشته باشند و افکار خود را به هم پیوند داده و محکم کنند و در تعلیم و تعلم به هم درآمیزند تا با تدبر در آیات قرآن ریشه هر اختلاف و تفرقه‌ای که به جامعه القا می‌شود، بخشکاند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۲۰۵) چراکه مطابق با آیه «انعام: ۱۵۳» راه خدا یکی است. علامه در تفسیر المیزان علت چنین اتحاد و اجتماعی را این‌گونه بیان می‌نماید که جامعه شهری با اجتماع افراد مختلف و هدف‌هایی گوناگون تشکیل شده است. با در نظر گرفتن اینکه راهنمای چنین جامعه‌ای واحد نیست تا به هدفی واحد که تعالی انسان را در بردارد سوقش دهد، بنابراین راهنماها به خاطر اختلاف امیال شخصی و تحکیمات بیهوده فردی متعدد است که به سوی هدف‌های مختلف دعوت می‌کند و در نتیجه شدیدترین اختلافات را پدید می‌آورد که چنین جامعه‌ای دائماً به زوال تهدید می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۶). از این رو خداوند برای جلوگیری از چنین تفرقه‌ای در آیه ۱۰۳ سوره آل عمران، انسان‌ها را به تمسک به «حبل‌الله» دعوت می‌نماید. علامه منظور از «حبل‌الله» در این آیه را قرآن و رسول خدا (ص) معرفی می‌نماید و این آیه را این‌گونه تفسیر می‌نماید که خداوند همان‌طور که فرد را بر تمسک به کتاب و سنت سفارش می‌کند؛ به جامعه اسلامی نیز دستور می‌دهد که به کتاب و سنت معتصم شوند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۲). با وجود آنکه خداوند به وجود تفرقه در بین افراد جامعه اشاره کرده است، اما انسان‌ها را به اصلاح بین آن‌ها در صورت اختلاف دعوت می‌نماید چراکه دین مبین اسلام، دینی اجتماعی است و در آیه «حجرات: ۹» مسلمانان را به اصلاحی توأم با عدل دعوت می‌نماید. در قرآن کریم علاوه بر اینکه به وحدت و جلوگیری از تفرقه اشاره کرده؛ به تعاون و همکاری بین شهروندان نیز توصیه شده است. تعاونی که مد نظر دین مبین اسلام است و مسیر یک جامعه



به آیات و واژه‌هایی مثل (انفال: ۱) و (آل عمران: ۱۱۲) از قرآن اشاره کرد که در آن‌ها به نحوی بر ارتباط و پیوند بین انسان‌ها و بین انسان‌ها و طبیعت و خدا اشاره شده است. تأکید قرآن بر اینکه به ریسمان خداوند درآویزد و از پراکندگی بپرهیزد، اهمیت ارتباط بین انسان‌ها را بیان می‌کند: (آل عمران: ۱۰۳) (جمشیدی‌ها و کافی، ۱۳۹۲: ۱۰۲). از طرفی یکی از نیازهای اساسی اجتماعی انسان که دین مبین اسلام به آن توجه داشته، برقراری ارتباطات اجتماعی بین افراد جامعه بوده که آیه ۲۰۰ سوره آل عمران گواه این مطلب است. از نظر علامه منظور از واژه «رابطوا» در این آیه آن است که انجام هر فضیلت به صورت فردی و به‌تنهایی سودآور نیست و جامعه شهری اگر می‌خواهد به سعادت حقیقی دنیا و آخرت خود برسد باید همه نیروهای جمعی را در تمامی شئون زندگی چه در سختی و چه در آسایش به هم متصل و مرتبط کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۱۴۴). خداوند در ادامه این آیه با بیان «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَابِكُمْ» برقراری ارتباطات اجتماعی بین شهروندان را در قالب اخوت مطرح می‌نماید. از نظر علامه علت اطلاق اخوت در این آیه به این معناست که شهروند دارای جهان‌بینی الهی همه به یک ریشه منسوب‌اند و آن هم ایمان است، که باعث بقاء ابدی است و خداوند در این آیه قانونی را در بین آن‌ها تشریح می‌کند و نسبتی را برقرار می‌سازد که قبلاً برقرار نبود و آن نسبت برادری است که آثاری شرعی، حقوقی و قانونی نیز دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸: ۴۷۱). از طرف دیگر امر به معروف و نهی از منکر از دستوراتی است که اسلام در تحقق بخشیدن به یکپارچگی جامعه شهری در چارچوب کارهای پسندیده و ایجاد صلح در میان مردم بر آن تکیه کرده است؛ کارهای پسندیده‌ای که وحدت جامعه را حفظ می‌کند. اندیشه این تکلیف از احساس مسئولیت مشترک در میان افراد جامعه در برابر مردم و مصالح اجتماعی آنان نشأت می‌گیرد. این مسئولیت مشترک، اصول روش اسلامی در ایجاد وحدت به شمار می‌رود (حکیم، ۱۳۹۴: ۳۴۸). خداوند در آیه ۱۱۲ سوره توبه اوصاف اجتماعی شهروند دارای جهان‌بینی الهی را که ناشی از ایمان آن‌ها است پس از اوصاف فردی آن‌ها بیان نموده و آن این است که آن‌ها با امر به معروف و نهی از منکر بستر جامعه متعالی را فراهم می‌آورند و در پایان آیه به این نکته اشاره می‌کند که آنان حافظ حدود خدایند، علامه علت استفاده از واژه «حافظ» در این آیه را این‌گونه بیان می‌نماید که چنین شهروندانی، هم خودشان از

که در جهت استقرار عدالت اجتماعی تلاش نمایند (نظری، ۱۳۹۰: ۷۸). این آیه اشاره به اقسام دوگانه عدل (فردی و اجتماعی) می‌کند و به بیان اینکه امر به عدل در "ان الله .. احسان" امر به عدالت اجتماعی است، دارد. زیرا از نظر اسلام مهم‌ترین هدفی که در تعالیمش دنبال شده، صلاح جامعه و اصلاح عموم است، چون هرچند انسان‌ها فرد فردند و هر فردی برای خود شخصیتی و خیر و شری دارد و لیکن از نظر طبیعتی که همه انسان‌ها دارند یعنی طبیعت مدنیت، سعادت هر شخصی مبنی بر صلاح و اصلاح ظرف اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند (رحمانی، ۱۳۹۳: ۴۴). بنابراین از منظر دین مبین اسلام، یکی از نقش‌های اساسی مدیران شهری و شهروندان در شهر می‌بایست تلاش در جهت برقراری عدالت اجتماعی باشد. در این راستا مهم‌ترین رسالت مدیران شهری، تلاش برای دستیابی به آرمان "فرصت‌های برابر" به‌منظور دسترسی گروه‌های مختلف جامعه شهری به خدمات شهری و از بین بردن تضاد در تأمین فرصت‌های آموزشی، بهداشتی، خدماتی و مانند آن است. عدالت اجتماعی باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد؛ زیرا نمی‌توان منفعت عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی، در نظر گرفت. بنابراین هرگونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد باید بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی و استحقاق و هم در تخصیص آن‌ها، مؤثر باشد (میرزایی و دیگران، ۱۳۹۴: ۶۰). همچنین امروزه در تعریف حداکثری از برابری خواهی نه‌تنها به برابری فرصت‌ها، بلکه به برابری حقیقت رفاه مادی و برخورداری از حقوق انسانی نیز توجه می‌شود (ملکی، ۱۳۹۶: ۱۰۵). در این راستا توزیع مناسب و بهینه امکانات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی، یکی از مهم‌ترین عوامل جلوگیری از نابرابری‌ها و شکاف توسعه و توزیع فضایی مناسب جمعیت در پهنه سرزمین است (درودی و دیگران، ۱۳۹۴: ۹۱).

**فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی در شهر توسط مدیران شهری و برقراری ارتباطات اجتماعی به‌منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر توسط شهروندان**

در قرآن آیاتی وجود دارد که در آن‌ها به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به ارتباط بین انسان‌ها اشاره شده است؛ مثلاً می‌توان

و معلول است. چراکه تا امنیت نباشد کسی امید به ادامه زندگی در محلی پیدا نمی‌کند و تا این دو نباشند کسی علاقه‌مند به تولید و سروسامان دادن به وضع اقتصادی نمی‌شود (اسدی و مذهبیان، ۱۳۹۵: ۲۷) علامه در تفسیر این آیه سه صفت برای قریه مورد مثل ذکر می‌کند که متعاقب هم‌اند، چون هر قریه‌ای که امنیت داشته باشد و از هجوم غارتگران و حوادث طبیعی از قبیل زلزله و سیل ایمن باشد، مردمش اطمینان و آرامش پیدا می‌کنند و دیگر مجبور نمی‌شوند که از قریه خود متفرق شوند و از کمال اطمینان، صفت سوم پدید می‌آید و آن این است که رزق آن قریه فراوان و ارزان می‌شود، چون از همه قراء اطراف، آذوقه بدان‌ها حمل می‌شود؛ دیگر مردمش مجبور نمی‌شوند زحمت سفر و غربت را برای طلب رزق تحمل نمایند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۵۲۲). همچنین، اهمیت برقراری امنیت به میزانی است که حضرت ابراهیم در یکی از دعاهای خود از خداوند می‌خواهد که به سرزمین مکه امنیت ببخشد (ابراهیم: ۳۵)؛ همین که حضرت ابراهیم از خداوند طلب امنیت می‌کند، دال بر نقش بسیار مهم امنیت در شهر است (تجری و انصاری، ۱۳۹۳: ۱۵۰). بنابراین یکی از وظایف مدیران شهری، برقراری امنیت در شهر به‌ویژه از نظر روانی و با تأکید بر ایجاد آرامش برای شهروندان است.

در ارتباط با وجود وفای به عهد و اهمیت وفای به عهد اجتماعی توسط شهروندان، آنچه مشخص است برای ایجاد و برقراری امنیت در شهر، شهروندان نیز نقش به‌سزایی دارند. شهری که در آن شهروندان نسبت به هنجارهای جامعه تعهد داشته باشد و درصدد از بین بردن یا کاهش آن باشد؛ به سمت تعالی پیش می‌رود. در شهر، نظام اجتماعی حق مقدسی است که پایه و اساس تمام حقوق بشر به‌شمار می‌آید. اما این حق یک امر ذاتاً طبیعی نیست؛ بلکه بر روی پایه‌های قراردادی استوار شده است (روسو، ۱۳۹۰: ۲۲). پایبندی به قراردادهای اجتماعی و اقتصادی توسط شهروندان و مدیران شهری یکی از عوامل مهم در برقراری امنیت در شهرها و کاهش ناهنجاری‌های جامعه است. یکی از مواردی که در زمینه پایبندی به قراردادهای اجتماعی در قرآن کریم به آن اشاره شده، وفای به عهد است. از نظر علامه تفاوت وفای به عهد و پایبندی به قراردادهای اجتماعی در جوامع با جهان‌بینی اسلامی نسبت به سایر جوامع، آن است که در جوامع غیردینی، از آنجاکه هدف استفاده از مزایای زندگی مادی است و امور معنوی ارزشی ندارد. بنابراین

حدود خدا تجاوز نمی‌کنند و هم نسبت به اجرای آن در جامعه اهتمام و مراقبت دارند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۵۳۹). بنابراین شهروندان دارای جهان‌بینی الهی واقعی نه‌تنها خودشان را در مسیر سعادت قرار می‌دهند بلکه نسبت به دیگر افراد جامعه شهری نیز احساس مسئولیت کرده و سعی می‌نمایند تا دیگر افراد جامعه را نیز در مسیر سعادت قرار دهند. علامه در ارتباط با علت ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در جامعه این‌گونه بیان می‌نماید که جامعه‌ای به سمت تعالی پیش می‌رود که علمی نافع و عملی صالح دارد و افراد آن جامعه، اگر فردی را ببینند که از آن علم تخلف کرده او را به سوی آن علم برگردانند و نگذارند آن فرد در پرتگاه منکر سقوط نموده بلکه هر یک از افراد آن جامعه با شخص منحرف برخورد نمایند و او را از انحراف نهی کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۷). در حقیقت شهروندان با اجرای این دستور اجتماعی الهی، اجازه رشد به چنین افرادی را نمی‌دهد و بستر ایجاد جامعه متعالی را فراهم می‌نماید.

### برقراری امنیت در شهر توسط مدیران شهری و تعهد و پایبندی اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان

شهر می‌بایست در کنار امنیت مادی، امنیت روانی و معنوی شهروندان خویش را تأمین نماید. زمانی که امنیت انسان تأمین باشد، می‌توان امیدوار بود که در سایه امنیت، انسان بتواند به همه نیازهای قلمرو روان خویش و آنچه انسانیت او اقتضا می‌کند، دست یابد (نقی زاده، ۱۳۹۴: ۵۸). اهمیت امنیت برای انسان‌ها تا جایی است که حتی نظریه‌پردازی مانند مازلو نیز در سلسله‌مراتب نیازهای خود، آن را بلافاصله پس از ارضای نیازهای اولیه قرار می‌دهد (سیاف زاده و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۲۹). یکی از صفات شهر مورد تأکید قرآن، صفت امنیت است به‌طوری‌که مطابق با آیه ۱۱۲ سوره نحل، شهری که از نعمت امنیت برخوردار باشد، سرزمین آرمانی معرفی شده است. مطابق با این آیه خداوند نمونه آبادی را مثال می‌زند که امن، آرام و مطمئن بوده و همواره روزی‌اش به‌طور وافر از هر مکانی فرا رسیده است (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۵). در آیه فوق برای این منطقه آباد و پربرکت، سه ویژگی ذکر شده است که نخستین آن‌ها امنیت، سپس امید به ادامه زندگی در آن و بعد از آن مسئله روزی و مواد غذایی فراوان است که از نظر ترتیب طبیعی به همان شکل که در آیه آمده به‌صورت حلقه‌های زنجیری علت



فردی و بین دو نفری است و هم شامل عهدهای اجتماعی و بین قبیله‌ای و قومی و امتی است، بلکه از نظر اسلام وفای به عهدهای اجتماعی مهم‌تر از وفای به عهدهای فردی است، برای اینکه عدالت اجتماعی مهم‌تر و نقض آن بلائی عمومی‌تر است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۲۵۹).

### نتیجه‌گیری

یکی از تفاوت‌های اساسی بین شهروندان و مدیران شهری با جهان‌بینی اسلامی و سایر مکاتب، تفاوت در جهان‌بینی و ایدئولوژی افراد آن شهر است. جامعه شهری متعالی مورد نظر دین مبین اسلام متکی به فضائل اخلاقی و ارزش‌های معنوی است و شهروندان و مدیران شهری بنا به تکلیف الهی موظف‌اند نسبت به اجرای آن گام بردارند تا بتوانند در مسیر کمال و تعالی قرار گیرند. از آنجایی که انسان به صورت فطری اجتماعی است و در زمان حیاتش در این جهان هستی ناگزیر به ارتباط با دیگر افراد جامعه است؛ به همین دلیل قرآن که پاسخگو به تمام نیازهای انسانی است به این نیاز مهم توجه ویژه کرده است. در حقیقت قرآن کریم در نظام تربیتی خود با بیان وظایف انسان در بعد اجتماعی نه تنها می‌کوشد مسیر جامعه شهری را به سمت تعالی سوق دهد بلکه در این مسیر انسان‌سازی نموده و انسان‌ها را به سوی کمال هدایت می‌نماید چراکه شهروند و مدیر شهری مورد نظر دین مبین اسلام، انسانی است که تمام ابعاد انسانی او به طور متوازن رشد و کمال پیدا کند و برای برخورداری از یک جامعه شهری پویا که افراد در آن بتوانند به تعالی و رشد برسند؛ به فعلیت رسیدن تمامی استعدادها بالقوه انسان از جمله در حوزه اجتماعی لازم و ضروری است. از آنجایی که خداوند به عنوان آفریننده انسان بهتر می‌تواند مسیر کمال فردی انسان و تعالی جامعه را بیان نماید در این پژوهش سعی گردید با مبنا قرار دادن آیات الهی و تفسیر المیزان، مؤلفه‌های تأثیرگذار اجتماعی شهروندان و مدیران شهری در تعالی جامعه شهری شناسایی و تبیین گردد. بدیهی است جامعه شهری که افراد آن بر اساس دستورات اجتماعی قرآن عمل نمایند در راستای جامعه شهری متعالی حرکت خواهند کرد.

پیمان‌های اجتماعی در راستای منافع مادی است و چنانچه در طول زمان آن پیمان ضرر مادی به همراه داشته باشد بهانه‌جویی کرده تا سرانجام عهدی را که سپرده بودند بشکنند و اما در اسلام زندگی مادی بشر، زندگی حقیقی و اصلی وی به شمار نرفته، اسلام تمتع از مزایای زندگی مادی را سعادت واقعی انسان نمی‌داند، بلکه زندگی حقیقی و سعادت واقعی یک جامعه آن زندگی است که جامع و واجد سعادت مادی و معنوی انسان باشد و پدید آوردن چنین اجتماعی مستلزم این است که قوانینش بر اساس خلقت و فطرت تنظیم شود نه بر اساس منافعی که انسان آن را صالح به حال خود بداند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۲۵۴). در حقیقت در نظام تربیتی دین مبین اسلام مراد از عهد تنها بحث قراردادهای زبانی و عملی نیست بلکه تمامی قراردادهایی است که انسان ملتزم به آن باشد. علامه طباطبایی در تفسیر آیه «معارج: ۳۲» حتی ایمان بنده خدا به خدا را عهدی معرفی می‌نماید که او با پروردگارش بسته و قرار گذاشته آنچه خدا تکلیفش می‌کند اطاعت نماید، پس اگر بنده‌ای به یکی از اوامر و یا نواهی خدا عمل نکند و خدا را در آن نافرمانی کند، عهد خدا را شکسته است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰: ۲۴) بنابراین می‌توان گفت کلمه «عهد» به معنای مطلق تکلیف‌هایی است که متوجه به مؤمنین شده و شاید به جهت همین که این معنا مورد نظر بوده و در آیه «مؤمنون: ۸» کلمه عهد مفرد آمده است، چون تمامی تکالیف را یک عهد و یک ایمان شامل می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵: ۱۲) بنابراین یکی از نقاط مهم تمایز معنای عهد بین دین مبین اسلام و جهان‌بینی غربی، عهد با خدا است. در دیدگاه قرآنی علاوه بر عهد الهی، سایر عهد و پیمان اجتماعی نیز مسئولیت‌آور است و خداوند در آیه ۳۴ سوره اسراء بر این نکته اشاره دارد. علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید که حسن وفای به عهد و قبح نقض عهد از فطریات بشر است و انسان در زندگی فردی و اجتماعی بی‌نیاز از عهد و وفای به آن نیست و علت این مطلب این است که بشر در زندگی‌اش هرگز بی‌نیاز از عهد و وفای به عهد نیست، نه فرد انسان از آن بی‌نیاز است و نه جامعه انسانی و این آیه شریفه مانند غالب آیاتی که وفای به عهد را مدح و نقض آن را مذمت کرده، هم شامل عهدهای

### فهرست منابع

اسدی، احمد، مذهبیان، مریم (۱۳۹۵)، تحلیلی بر ضرورت رشد و توسعه اقتصاد روستایی، کشاورزی و دامپروری در اقتصاد مقاومتی از منظر

اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶)، امنیت و ابعاد آن در قرآن، مطالعات اسلامی، شماره ۷۵.

قرآن: اصل امنیت، مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۴، شماره اول، صدر، سید محمد باقر (۱۳۵۹)، *انسان مسئول و تاریخ‌ساز از دیدگاه قرآن*، ترجمه: محمد مهدی فولادوند، تهران: نشر میزان، چاپ اول. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴)، *ترجمه تفسیرالمیزان*، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ج ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۲۰.

قطب، سید (۱۳۹۲)، *عدالت اجتماعی در اسلام*، ترجمه محمدعلی گرامی و سید هادی خسروشاهی، قم: موسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ اول.

ملکی، یدالله (۱۳۹۶)، *جایگاه مشارکت سیاسی اجتماعی مردم، از منظر دینی، با تکیه بر آیات قرآن و نهج البلاغه، پژوهش‌های اعتقادی-کلامی*، سال هفتم، شماره ۲۶.

میرزایی، جهان بین، احمدی، سجاد، لرستانی، اکبر (۱۳۹۴)، *تحلیل فضایی سطوح برخورداری مناطق کلانشهر تهران از منظر اقتصاد شهری*، فصلنامه *اقتصاد و مدیریت شهری*، شماره یازدهم.

نجفی علمی، محمدجعفر (۱۳۷۱)، *جامعه و سنن اجتماعی در قرآن*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

نصری، عبدالله (۱۳۹۴)، *میانی انسان‌شناسی در قرآن*، چاپ نهم، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نظری، محمد علی (۱۳۹۰)، *نظام تقسیم کار عادلانه در اسلام و شاخص‌های آن، معرفت*، سال بیستم، شماره ۱۷۱.

نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۴)، *آموزه‌های قرآنی و شهر آرمانی اسلام*، پژوهش‌های معماری/اسلامی، شماره ۸، سال سوم.

قرآن کریم، *مطالعات منابع طبیعی، محیط‌زیست و کشاورزی*، سال دوم، شماره ۶.

تجری، علی اصغر، انصاری، معصومه (۱۳۹۳)، *منشأ امنیت اجتماعی از منظر قرآن کریم، مطالعات تفسیری*، شماره ۱۹.

جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۴۹)، *انسان در افق قرآن از نظر فردی و اجتماعی*، اصفهان: کانون علمی و تربیتی جهان اسلام.

حائری تهرانی، مهدی (۱۳۷۳)، *شخصیت انسان از نظر قرآن و عترت*، قم: انتشارات بنیاد فرهنگی امام مهدی (ع).

حکیم، محمدباقر (۱۳۹۴)، *جامعه‌انسانی در قرآن کریم*، ترجمه: احمدزنگار، تهران: انتشارات تلاوت.

درودی، محمدرضا، جهانشاهلو، لعلا، شهریاری، سیدکمال الدین (۱۳۹۴)، *سنجش مؤلفه‌های اقتصادی شهر بر روی رضایتمندی و جابه‌جایی مسکونی خانوار (مورد مطالعه: محله نارمک)*، *اقتصاد و مدیریت شهری*، سال سوم، شماره سیزدهم.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۸۳)، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن*، ترجمه غلامرضا خسروی حسینی مرتضوی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ سوم، ج ۱.

رحمانی، محمد (۱۳۹۳)، *نظام اقتصاد اسلامی بر اساس قرآن کریم و روایات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.

روسو، ژان زاک (۱۳۹۰)، *قرارداد اجتماعی*، ترجمه سعید حبیبی، تهران: ابرسفید.

سیاف زاده، علیرضا، میره‌ای، محمد، موسوی، سید علی (۱۳۹۵)، *شناسایی و تبیین اصول اسلامی مدیریت شهری بر اساس آموزه‌های*





# The Social Role of Urban Management and Citizens in the Sublimity of the Urban Society from the Perspective of the Holy Quran With Emphasis on the Interpretation of Al-Mizan

Najme Dashtaki<sup>1</sup>

Received: 2023-08-19, Accepted: 2023-11-10

DIO: 10.22034/RAU.2023.2009557.1060

## Abstract

As a comprehensive religion that answers all human needs, the religion of Islam has paid notable attention to the role of humans in attaining development and sublimity from various aspects. One of the primary aims of the Holy Quran is to elucidate the humane qualities, enabling individuals to achieve the ultimate goal of creation by following the guidance and directives of this sacred text. Besides, the pure religion of Islam is considered a social religion, and the society it focuses on is the one in which man not only satisfies his own material and spiritual needs but also lays the ground for the growth and sublimity of the rest of its members.

The present article aims to cite the Quranic verses and the al-Mizan interpretation while identifying the influential social components of urban management and citizens in the sublimity of urban society and explain it in the religion of Islam.

The research method used in this study is qualitative content analysis. The interpretation used in this research was the al-Mizan interpretation. ATLAS.ti was utilized for coding, classifying, and categorizing the chosen texts. A total of 5 categories, 14 components, and 107 sub-components were identified within the propositions pertaining to the research topic.

Expanding science education in the city and promoting knowledge and wisdom among citizens, encouraging maximum participation and cooperation, engaging in social affairs and avoiding division to achieve perfection, fair distribution of urban facilities and services, fostering a sense of responsibility towards each other to establish social justice, promoting social interactions and connections based on brotherhood, consultation, and promoting good and discouraging evil, ensuring security in the city, and adhering to social and financial norms are identified as social duties of urban management and citizens in the excellence of urban society.

**Keywords:** Holy Qur'an, Sublimity of the urban society, Social role of urban management, Social role of citizens.

---

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Soore University, Tehran, Iran.  
Email: dashtaki@soore.ac.ir